

MILLIY MIYRASTI SAQLAWDA MUZEYLERDIN SOCIALLIQ- MADENIY AHMIYETI

Abdijalalova Gulnar,

Berdaq atindagi qaraqalpaq adabiyati tarixi mamleketlik muzeyi
ilmiy xizmetkeri

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.1960409>

Annotaciya. *Bul maqalada muzeylerdin milliy madeniy miyrasti saqlaw, uyreniw ham ugit-nasiyatlawdagi roli keinnen sawlelendirilgen. Atap aytqanda, Berdaq muzeyinih jumisi misalinda tarixyi miyrasti qasterlep saqlaw, jas awladti milliy ruwxta tarbiyalaw, ilmiy izertlewlerdi rawajlandiriwda muzeylerdin orn tallangan. Sonday-aq, muzeylerdin turizm tarawindagi orn, turistler ushin madeniy-agartiwshiliq darek sipatindagi ahmieti, mamlekettih xalqaraliq madeniy kelbetin qaliplestiriwdegi roli ashup beriledi. Maqalada muzeylerdin tek gana madeniy emes, al socialliq-ekonomikalq rawajlaniwdaqi orn tiykarlap berilgen.*

Tayanish sozler: *Milliy madeniy miyras, muzey, turizm, madeniyat, tarixyi estelik, Berdaq, muzeytaniw, ruwxiyat, eksponat, turizm, madeniy miyrasti qasterlep saqlaw.*

Annotation. *This article extensively covers the role of museums in preserving, studying, and promoting national cultural heritage. In particular, using the example of the Berdakh Museum's activities, the role of museums in preserving historical heritage, educating the younger generation in the national spirit, and developing scientific research is analyzed. Furthermore, the role of museums in the tourism sector, their significance as a cultural and educational resource for tourists, and their role in shaping the country's international cultural image will be revealed. The article substantiates the role of museums not only in cultural but also in socio-economic development.*

Keywords: *National cultural heritage, museum, tourism, culture, historical monument, Berdaq, museology, spirituality, exhibit, tourism, preservation of cultural heritage.*

Xalqimiz ozine tan rawajlaniw jolin tañlap, barliq tarawlarda dunyanin en rawajlangan mamleketleri dajesine jetip aliwday iygilikli maqsetke umtilmaqta. Oni amelge asiriw ushin joqari tajiriybeli, adep-ikramli qanigeler kerek. Usi jaginan, aqli jetik, adep-ikramli ham fizikalq jaqtan kushli insanlardi tarbiyalaw maselesi mamleketimiz aldinda turgan ahmietli wazıypalardan biri bolıp esaplanadı. Bul boyınsha ata-babalarımızdin bay ruwxıy, adep-ikramlılıq miyrasınıh ahmiyeti sheksiz. Haqıyqatında da, ullı tulgalar bolgan ata-babalarımız qaldırgan manawiy miyrasti talim-tarbiya tarawına engiziw jamiyetimizdin adep-ikramlı agzaların qaliplewiwinde natıyjeli qural esaplanadı. Usi orında Ózbekstanda jumis alıp barıp atırgan muzeylerdin jumisi ayrıqsha ahmiyetke iye.

Ózbekstanın gárezsizlikke erisiwi ekonomikalq ham siyasiy turmıstın barliq tarawlarında bolganı sıyaqlı madeniy tarawda, sonin ishinde bay ótmish miyrasımızdı uyreniw, saqlaw ham onı keñ xalıq massasına ugit-nasiyatlaw boyınsha da túpkilikli burılıs jasadı. Watanımızdin socialliq turmısındaqi ózgerisler, jañalanıwlar qatarında Ózbekstan aymağındaqi muzeyler jumısında da jaña dawir baslandı. Muzeyler madeniy-agartıwshılıq makemesi esaplanıp, onin wazıypası

tariyxıy hújjetler, mádeniy hám ruwxıy esteliklerdi jıynaw, tábiyǵıy baylıqlardan úlgilerdi toplaw hám saqlaw, olardı ilimiy jaqtan úyrenip kórgizbelerge qoyıw hám keń xalıq massasına usınıwdan ibarat. [3].

Muzeyler xalıqtıń keń qatlamları arasında mádeniy-aǵartıwshılıq jumıslardı alıp baradı. Muzeyler xızmeti xalıqtıń tariyxıy rawajlanıw procesinde rawajlanıp barıwı, qolǵa kirgizgen tabısları jáne qaldırǵan bay mádeniy-ruwxıy miyrası haqqında júdá úlken bilimler beredi. Muzeyler mádeniy-aǵartıwshılıq mákeme sıpatında xalıqtıń sociallıq mıtájliklerin qanaatlandırıw, olardı ruwxıy kamalǵa keltiriwdiń eń jetekshi qurallarınan esaplanadı.

Házirgi kúnde jámiyetlik turmısta, xalıqtı ilim hám mádeniyat penen jaqınnan tanısıwında, ilim hám mádeniyattıń rawajlanıwında, sonday-aq, xalıq bilimlendiriwında muzeylerdiń ornı bargan sayın ósip barmaqta.

Muzey - bul tek ǵana ótmish eksponatları saqlanatuǵın tınısh imarat emes. Bul - millettiń janlı esteligi, waqıt dóńgeleğin toqtatıp, bizlerdi tamırlarımız benen júzlestiretuǵın muqaddes ornı. Muzeydiń jámiiettegi ornın túsiniw ushın onıń perde artındaǵı mashaqatlı jumısı hám jas áwlad qálbindegi kórinisine názer salıw jetkilikli.

Muzeyler bárinen burın milliy miyrastıń qorǵawshısı bolıp esaplanadı. Olar úsh áhmiyetli wazıypanı óz moynına alǵan: toplaw, saqlaw hám izertlew. Bul baǵdarda Ózbekstan Respublikasınıń “Mádeniy miyras obektlerin qorǵaw hám olardan paydalanıw haqqında”ǵı Nızamı tiykarlı huqıqıy baza bolıp xızmet etedi [2]. Hár bir tabılma bul jerde óziniń "mángilik mánzilin" tabadı. Muzeylerdiń xalıqaralıq dárejedegi xızmet principleri hám ádep-ikramlılıq normaları ICOM (Muzeylerdiń xalıqaralıq keńesi) tárepien belgilengen kodeksler menen muwapıqlastırıladı. [3.]

Eń áhmiyetlisi, muzey - úlken tárbiya mektebi. Búgingi globalıw dáwirinde jaslarımızdıń ózligin joǵaltıp almawı ushın muzeyden kúshlirek “vakcina” joq. Eksponatlar vitrina artınan turıp jas áwladqa sózsiz sabaq beredi. Jas óspirim jigit áemgi sawıttı kórgende - mártlikti, názik zergerlik buyımların kórgende - joqarı mádeniyattı, siyrek qoljazbalardı kórgende bolsa - babalarınıń ilimge qosqan sheksiz úlesin ańlaydı. Bul processte tek ǵana maǵlıwmat berilmeydi, al milliy maqtanış hám juwappershilik sezimi oyanadı. Jaslar: “Mine, meniń ata-babalarım kim bolǵan! Men de sonday ullılıqqa múnásip bolıwım kerek”, degen juwmaqqa keledi.

Solay etip, muzeyler hám ilimiy oray, hám mánawiyat oshaǵı. Olar bizge kim ekenimizdi esletip turadı hám keleshekke qaray qádem taslap atırǵanıwızda artımızda qanday úlken kúsh bar ekenligin kórsetedi. Muzeydi qásterlep saqlaw - bul millettiń erteńgi kúnin qásterlep saqlaw degeni.

Globalıw procesinde milliy ózlikti saqlaw hám rawajlandırıw áhmiyetli máselelerden biri bolıp esaplanadı. Bul baǵdarda UNESCOnıń “Pútkil jer júzilik mádeniy hám tábiyiy miyras konvenciyası” (1972) xalıqaralıq áhmiyetke iye bolıp, mádeniy esteliklerdi saqlawdıń ulıwma principlerin belgilep beredi [3]. Ásirese, ádebiy-memorial muzeyler ullı shaxslardıń ómiri hám dóretilshiligin sáwlelendiriw arqalı milliy sana-sezimdi qáliplestiriwge xızmet etedi.

Muzeydiń tek ǵana imarat emes, al waqıt toqtap qalǵan, tariyx sóyleytuǵın muqaddes orın ekenin seziw ushın onıń ishki mexanizmin túsiniw kerek. Keliń, muzey jumısınıń sol úsh tayanışı haqqında tap bir eksperttiń pikirindey monolog túrinde sóyleseyik:

Muzeydiń úsh ómiri:

Kóz aldınızǵa keltiriń, biziń qolımızda mıń jıllıq tariyxqa ie bir gúze yamasa sarǵayǵan qoljazba tur. Eger ol tek ǵana topıraq astında qalıp ketkende yamasa kimnińdur úyinde itibarsız jatqanda, ol tek ǵana “buyım” bolar edi. Biraq muzey bosǵasınan atlap ótiwi menen ol Milliy miyras statusın aladı. Bunıń artında bolsa muzeydiń úsh úlken hám tınımsız jumısı jatadı.

Birinshisi - Toplaw hám qásterlep saqlaw óneri.

Muzey bul - ápiwayı qoymaxana emes. Bul jerde hár bir zat “inventarizaciyalaw” procesinen ótedi. Biz onı tawıp, pasportlastıramız hám oǵan turaqlı jasaw ornın beremiz. Eń áhmietlisi, bul jerde arnawlı mikroklimat jaratıladı. Temperatura, ıǵallıq dárejesi, jaqtılıq - bulardıń barlıǵı zergerlik dállikte qadaǵalanadı. Ne ushın? Sebebi ásirlerdi kórgen tawar yamasa aǵash ápiwayı bólmedegi ızǵardan bir neshe kúnde joq bolıp ketiwi múmkin. Muzey - bul zatlar ushın "máńgilik kapsulası.

Ekinshisi - Konservaciya hám restavraciya, yaǵnıy waqıtqa qarsı gúres.

Muzey xızmetkerleri arasında “restavrator” degen kásip ieleri bar, men olardı “tariyx shıpkakerleri” dep ataǵan bolar edim. Olardıń wazıypası zattı jańaday etiw emes, al onıń ázelgi halındaǵı ruwxın saqlap qalǵan halda, jemiriliwin toqtatıw bolıp tabıladı. Olar mikroskop astında iyne menen isleydi, ximiyalıq analizler ótkeredi. Eger olar bolmaǵanda, biz búgin Ámir Temur dáwiriniń diywaldaǵı súwretlerin yamasa áemgi jipeklerdi kóre almaǵan bolar edik. Bul process - miyrasqa qaytadan jan beriw bolıp tabıladı.

Úshinshisi hám eń tiykarǵısı - Ilimiy izertlew hám úgit-násiyatlaw.

Gúlal bólegin hámme kóredi, biraq onıń qaysı civilizaciyaǵa tiyisli ekenin, ústindegi naǵıslar neni ańlatatuǵının tek ǵana ilim aytadı. Muzey zattı “sóylettiredi”. Biz kitaplar jazamız, kórgizbeler shólkemlestiremiz, jaslarǵa Mine, seniń tamırlarıń qanshelli tereń! dep kórsetemiz. Muzey tek ǵana tınıshlıq mákanı emes, ol ilim oshaǵı. Ekspонат peshtaxtada turǵanda emes, adamlar onıń tariyxın túsiniw, maqtanış etkende ǵana haqıyqıy miyrasqa aylanadı.

Solay eken, muzey - bul xalıqtıń keshegi kúnin búginge amanatqa tapsıratuǵın, onı qádirleytuǵın hám pútkil dúnyaǵa kórsetetuǵın janlı mexanizm bolıp esaplanadı."

Muzeyler turizm sistemasınıń ajıralmas hám eń áhmietli quram bóleklerinen biri bolıp, olar arqalı turistler belgili bir xalıqtıń bay tariyxı, mádeniyatı hám ruwxıy turmısı menen tikkeley tanısıw imkanıyatına iye boladı. Hár qanday turist jańa aymaqqa barǵanında, dáslep sol jerdiń ótmishi, úrp-ádetleri hám qádiriyatları haqqında túsiniw payda etiwge umtıladı hám muzeyler bul talaptı tolıq qanaatlandıra alatuǵın ornın esaplanadı. Muzeyler tek ǵana ekspонатlar jámlengen ornın emes, al

olar arqalı tariyx “janlanadı”, yaǵnıy ápiwayı buyımlar, áyyemgi qoljazbalar, kórkem óner shıǵarmaları hám arxeologiyalıq tabılmalar arqalı ótmish waqıyaları, ata-babalardıń turmısı hám jámiyettiń rawajlanıw basqıshları anıq hám túsiniikli túrde kórsetiledi. Usı tárepten, muzeyler turist ushın ápiwayı tamasha ornı emes, al bilim hám tásir dáreǵi sıpatında xızmet etedi. Turizm kózqarasınan qaraǵanda, muzeyler mámlekettiń mádeniy imidjin qalıplestiriwde salmaqlı ról atqaradı. Sırt elli turistler muzeylerge barıw arqalı sol xalıqtıń qanday tariyxıy joldı basıp ótkeni, qanday qádiriyatlardı saqlap kiyatırǵanı hám búgingi kúndegi mádeniy dárejesin túsinedi. Bul bolsa mámleket haqqında ulıwma túsiniкти qalıplestiredi hám onıń xalıqaralıq kólemdegi abırayın arttıradı. Muzeylerdiń bay ekspoziciyaları, zamanagóy kórgizbe texnologiyaları hám interaktiv usıllardan paydalanılıwı turistlerde úlken qızıǵıwshılıq oyatadı, olardı jáne qayta barıwǵa iytermeleydi. Ásirese, zamanagóy muzeylerde multimedia quralları, virtual ekskursiyalar hám audiogid sistemalarınıń engiziliwi turizmniń rawajlanıwına jáne de unamlı tásir kórsetpekte.

Bunnan tısqarı, muzeyler arqalı mádeniyatlararalıq sóylesiw de rawajlanadı. Hár qıylı mámleketlerden kelgen turistler muzeylerde kórsetilip atırǵan eksponatlar arqalı óz-ara tájiriybe almasadı, basqa xalıqlardıń turmıs tárizi hám kózqarasın jaqsıraq túsinedi. Bul bolsa turizmniń tek ǵana ekonomikalıq emes, al sociallıq hám ruwxıy áhmiyetin de arttıradı. Muzeyler adamlarda húrmet, keńpeyllik hám qızıǵıwshılıq sezimlerin oyatadı, túrli mádeniyatlar arasındaǵı jaqınlıqtı bekkemleydi.

Muzey bosǵasınan atlap ótken hár bir insan, misli tezlik penen aǵıp atırǵan waqıt dáryasınan toqtap, bir zamatqa máńgi dúnyaǵa qádem qoyǵanday boladı. Men búgin sizlerge tek ǵana imarat haqqında emes, al qaraqalpaq xalqınıń dárti, quwanışı hám arzıw-ármanları jámlengen muqaddes orın - Berdaq muzeyi haqqında sóz etpekshimen. Bul jerde hár bir eksponat, hár bir eski gezleme hám sarǵayǵan qoljazba bizge: “Sen kimsen? Qayaqtan keldiń hám kimniń dawamshısısań?” degen sorawdı beredi.

Muzeyler - bul millettiń tiri esteligi. Eger Berdaq babamızdıń ómiri hám dóretiwshiligine baǵıshlangan bul ullı orın bolmaǵanda, biz xalqımızdıń ótken ásirlerdegi turmıs tárizin, kiygen kiyimleri hám tutqan ásbapların qay jerden bunshelli tereń sezer edik? Bul jerde saqlanıp atırǵan hár bir eksponat - toplaw hám saqlaw óneriniń joqarı úlgisi bolıp esaplanadı. Muzey xızmetkerleri zergerlik penen hár bir tabılmanı qásterlep saqlap, oǵan ekinshi ómir baǵıshlaydı. Bul tek ǵana jansız buyımlar emes, al ásirler dawamında xalqımızdıń qolında jetiliske, búgin bolsa bizge amanat bolıp turǵan baylıqlar bolıp esaplanadı.

Ásirese, jas áwlad ushın bul muzey tek ǵana ekskursiya ornı emes, al haqıyqiy watansúyiwshilik mektebi bolıp esaplanadı. Búgingi globalıw samalları esip turǵan zamanda, jas jigit-qızlarımız Berdaq muzeyindegi sol eski kiyimler, qaraqalpaq xalqınıń ózine tán ónermenchilik úlgileri hám shayır qoljazbaları aldında turǵanda, olardıń kózlerinde milliy maqtanış oyanadı. Olar sabaqlıqlarda oqıǵan

qur'gaq ma'g'liwmatlar bul jerde janlanadi. “Mine, meniń ata-babam sonday ulli shayır bol'gan, mine, meniń analarım sonday n'azik kesteler tikken!” degen ishki dawıs jaslardıń ózligin ańlawına xızmet etedi.

Muzey eksponatlardı sóylettiredi, ol bizdi ótmish penen júlestirip, keleshekke tuwrı jol kórsetedi. Berdaq babamızdıń sol belgili qatarları muzey diywallarında emes, al hár bir eksponattıń ruwxında sáwlelenedi. Bul orın milliy miyrasımızdı tek 'gana fizikalıq jaqtan saqlap qoymastan, al onı xalıqtıń sanasına, qálbiniń eń tereń qatlamlarına mórleydi. Solay eken, muzey - bul biziń ótmishimizdi búginimizge baylanıstıratu'gın, millet qádirin aspan'ga shekem kóteretu'gın mángilik kópiri bolıp esaplanadı. Onı qásterlep saqlaw, úyreniw hám keleshek áwladqa zıyansız jetkeriw hár birimizdiń hújdanıy minnetimiz bolıwı shárt.

Berdaq atında'gı Qaraqalpaq ádebiyatı tariyxı mámleketlik muzeyinde Qaraqalpaq ádebiyatınıń bay tariyxın, onıń biybaha mádeniy dúrdanaların hám tariyxıy jazba esteliklerin saqlaydı. Bul jerde ásirler dawamında qalıplesken ádebiy dástúrler, belgili dóretiwshilerdiń ómiri hám dóretiwshiligi kórsetiledi.

Muzey milliy mádeniyattı rawajlandırıwda áhmiyetli oray sıpatında xızmet etedi, áwladlar arasında mádeniy kópır wazıypasın atqaradı hám qaraqalpaq xalıqınıń ruwxıy qádiriyatların úgit-násiyatlaydı.

Berdaq atında'gı qaraqalpaq ádebiyatı tariyxı mámleketlik muzeyi milliy mádeniy miyrastı saqlaw, onı sistemalı túrde úyreniw hám keleshek áwladlar'ga jetkeriwde áhmiyetli sociallıq-mádeniy institut sıpatında ayırıqsha áhmiyetke iye. Bul muzey arqalı Berdaqtıń tek 'gana dóretiwshilik miyrası emes, al ol jasa'gan dáwirdiń tariyxıy, sociallıq hám mádeniy ortalı'gın da tereń ańlaw imkanıyatı jaratıladı. Muzey fondında jámlengen qoljazbalar, arxiv hújjetleri, siyrek ushırasatu'gın kitaplar, jeke buyımlar hám súwretlew materialları xalıqtıń kóp ásirlik mádeniy rawajlanıwınan dárek beretu'gın áhmiyetli dárekler bolıp esaplanadı.[5] Bul eksponatlar arqalı keliwshiler ótmish turmısın janlı túrde kóz aldına keltiredi, milliy qádiriyatlardıń qalıplesiw procesin ańlaydı hám tariyxıy esteliktiń úzliksizligin sezedi.

Bul muzeydiń jáne bir áhmiyetli tárepi sonda, ol milliy ózlikti ańlaw hám bekkemlewde úlken ról atqaradı. Sebebi Berdaq dóretiwshiligi xalıqtıń arzıw-niyetlerin, sociallıq ádillikke bol'gan talabın hám insanıyılıq qádiriyatların sáwlelendiredi. Muzey usı ideyalardı keń jámiyetshilikke jetkeriw arqalı jámiyette ruwxıy turaqlılıqtı támiyinlewge xızmet etedi. Ásirese, jas áwlad ushın muzey tek 'gana bilim orayı emes, al tárbiya orayı da bolıp esaplanadı. Bul jerde shólkemlestiriletu'gın ekskursiyalar, ádebiy ushırasıwlar, ruwxıy-a'gartıwshılıq ilajlar jaslardıń tariyxqa, ádebiyatqa hám milliy qádiriyatlar'ga bol'gan qızı'gıwshılı'gın arttıradı, olarda watansúyiwshilik hám milliy maqtanısh sezimlerin qalıplestiredi.

Sonıń menen birge, Berdaq muzeyi ilimiy-izertlew jumısı menen de ajralıp turadı. Muzey materialları tiykarında ádebiyattanıw, tariyx hám etnografiya ba'gdarlarında ilimiy izleniwler alıp barıladı, jańa ilimiy juwmaqlar islep shı'gıladı hám olar ilimiy jámiyetshilikke usınıladı. Bul bolsa muzeydi tek 'gana mádeniy

miyrastı saqlawshı emes, al onı ilimiy jaqtan rawajlandırıwshı orayğa aylandıradı. Sonday-aq, muzey aymaqlıq hám xalıqaralıq mádeniy baylanıslardı bekkemlewde de áhmiyetli ról atqaradı, sebebi ol arqalı sırt elli miymanlar milliy mádeniyat penen jaqınnan tanısadı hám bul process mádeniyatlararalıq qarım-qatnastı rawajlandırıwğa xızmet etedi.

Bunnan tısqarı, muzeydiń turizm tarawındaǵı áhmiyeti de joqarı bolıp, ol aymaqtıń mádeniy tartımlılıǵın arttıradı, turistlerdi tartadı hám sol arqalı ekonomikalıq rawajlanıwğa da unamlı tásir kórsetedi. Eń áhmiyetlisi, muzey jumısı arqalı milliy miyrastı qásterlep saqlaw, onı úgit-násiyatlaw hám zamanagóy áwladtıń sanasına jetkeriw úzliksiz dawam etedi. Usı kózqarastan qaraǵanda, Berdaq muzeyi tek ǵana tariyxıy estelikti saqlawshı orın emes, al ótmish, búgin hám keleshekti baylanıstırıwshı bekkem ruwxıy kópir wazıypasın atqaradı.

Juwmaqlap aytqanda, Berdaq muzeyi milliy mádeniy miyrastı saqlaw hám úgit-násiyatlawda sheksiz áhmiyetke iye. Muzey tek ǵana Berdaqtıń ómiri hám dóretiwshilik miyrasın saqlaw arqalı tariyxıy estelikti úzliksiz túrde keleshek áwladlarǵa jetkerip qoymastan, al ótmish hám búgingi kún arasında bekkem ruwxıy kópir wazıypasın atqaradı. Muzeydiń ilimiy-izertlew jumısı, ekspoziciyaları hám aǵartıwshılıq ilajları jámiyette milliy qádiriyatlarǵa húrmet sezimlerin qalıplestiredi, jas áwladtı tariyxıy hám mádeniy miyrasqa qızıqtıradı jáne olardıń watansúyiwshilik hám milliy maqtanış ruwxın rawajlandıradı. Sonıń menen birge, muzeyler turizmniń rawajlanıwında da salmaqlı ról atqaradı, turistler ushın mádeniy-aǵartıwshılıq dárek sıpatında xızmet etedi hám aymaqtıń ekonomikalıq hám mádeniy potencialın arttıradı. Ulıwma alǵanda, muzeyler milliy mádeniy miyrastı saqlaw, ilimiy úyreniw hám úgit-násiyatlaw, sonday-aq, jámiettiń ruwxıy hám mádeniy rawajlanıwına xızmet etiwde áhmiyetli institut bolıp qaladı, olardı rawajlandırıw hám qollap-quwatlaw bolsa milliy rawajlanıwdıń ajralmas bólegi bolıp esaplanadı.

Paydalanılǵan ádebiyatlar dizimi:

1. Abduqodirov A. Muzeyshunoslik asoslari. - Tashkent: Óqıtuvchi, 2018.
2. Ózbekstan Respublikası. "Mádeniy miyras obektlerin qorgaw hám olardan paydalanıw haqqında"ǵı Nızam, 2001. 10b
3. ICOM. *Code of Ethics for Museums*. – Paris: International Council of Museums, 2017. – 20 p.
4. UNESCO. *Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage*. – Paris, 1972. – 15 p.
5. Berdaq muzeyi materialları.